

УДК 37.013.42

Галина Єфремова
Halyna Yefremova

ПРОФЕСІЙНО-ОСОБИСТІСНИЙ РОЗВИТОК СОЦІАЛЬНИХ ПЕДАГОГІВ В УМОВАХ ОСВІТНЬОГО СЕРЕДОВИЩА ЗАКЛАДІВ ПІСЛЯДИПЛОМНОЇ ОСВІТИ

PROFESSIONAL AND PERSONAL DEVELOPMENT OF SOCIAL TEACHERS IN THE CONDITIONS OF EDUCATIONAL ENVIRONMENT IN POSTGRADUATE INSTITUTIONS

Стаття присвячена аналізу проблеми професійного розвитку соціальних педагогів у системі післядипломної педагогічної освіти. Визначені педагогічні умови професійного розвитку соціальних педагогів у системі підвищення кваліфікації в закладах післядипломної педагогічної освіти. До ефективних заходів професійного розвитку соціальних педагогів віднесено: реалізацію особистісно орієнтованого підходу в системі підвищення кваліфікації; використання інтерактивних форм і методів навчання в умовах післядипломної педагогічної освіти.

Ключові слова: професійний розвиток, професійна адаптивність, освітнє середовище, особистісно орієнтований підхід, інтерактивні методи навчання.

Проблема професійного розвитку соціальних педагогів у системі післядипломної педагогічної освіти, незважаючи на всю її актуальність і важливість, залишається однією з найбільш дискусійних і не вирішених на сучасному етапі, що й зумовило вибір пріоритетів нашого дослідження.

Розвиток особистості означає процес формування особистості як соціальної якості індивіда в результаті його соціалізації та виховання. Показником професійного розвитку соціальних педагогів є сформована професійна адаптивність особистості, що виявляється у високому рівні професійної освіченості, компетентності, в усвідомленні фахівцем цінності своєї професії і себе як професіонала.

У результаті теоретико-методологічного аналізу проблеми професійного розвитку соціальних педагогів у післядипломній освіті було визначено, що вирішальним чинником, який дозволяє зробити цей процес ефективним і педагогічно керованим, є відповідні педагогічні умови.

Загальнофілософське, відповідно й загальнонаукове, трактування поняття «умови» зводиться до того, що під ним розуміють «те, від чого залежить дещо інше (обумовлене); істотний компонент комплексу об'єктів (речей, їх стану, взаємодій), із наявності якого з необхідністю випливає існування певного явища» [5].

У лексичному значенні «умова» тлумачиться по-різному: це обставина, від якої залежить результат; вимога, що висувається однією стороною до іншої; домовленість між сторонами, закріплена письмово; правило, встановлене в якійсь галузі діяльності тощо [5, с. 618].

Розглядаємо «умову» як співвідношення об'єкта з навколишньою дійсністю, без якого він не може існувати, а «засіб» – як інструмент впливу на навколишню дійсність. Саме умови визначають доцільність впливу того чи того засобу на процес формування поняття.

Узагальнений аналіз джерел переконує, що загалом у педагогіці під умовами розуміють обставини, впливи, вимоги й чинники, здатні змінити результативність педагогічного процесу. Умови можуть бути дуже різноманітними за складом, оскільки вони містять різні форми, педагогічні прийоми та методи, які використовуються для вирішення різних педагогічних цілей.

Мета нашого дослідження полягає у визначенні педагогічних умов професійного розвитку соціальних педагогів у системі підвищення кваліфікації в закладах післядипломної педагогічної освіти.

У контексті завдань нашого дослідження під педагогічними умовами професійного розвитку соціальних педагогів у системі післядипломної педагогічної освіти розуміємо сукупність заходів, методів, педагогічних прийомів, організаційних форм навчання, які спрямовані на досягнення професійно-особистісного розвитку особистості.

До ефективних педагогічних умов професійного розвитку соціальних педагогів у системі післядипломної освіти відносимо:

- реалізацію особистісно орієнтованого підходу в підвищенні кваліфікації соціальних педагогів у системі післядипломної освіти;
- використання інтерактивних методів і форм навчання з метою професійного розвитку соціальних педагогів.

Кожна з перерахованих педагогічних умов перебуває у функціональному, хронологічному й логічному взаємозв'язку та є необхідною, оскільки певним чином впливає на професійний розвиток соціального педагога. Прокоментуємо їх зміст у контексті проблеми нашого дослідження.

Першою умовою професійного розвитку соціального педагога є *реалізація особистісно орієнтованого підходу в підвищенні кваліфікації соціальних педагогів у системі післядипломної освіти*.

На наш погляд, для професійного розвитку соціального педагога в умовах закладу післядипломної освіти необхідно створити максимально сприятливе для цього освітньо-методичне середовище.

Поняття «освітнє середовище» є одним із найбільш фундаментальних понять, яке нещодавно увійшло у науковий вжиток і поки що відсутнє в педагогічних словниках і енциклопедіях. На думку дослідників, «освітнє середовище» – це система впливів і умов формування особистості, а також можливостей для її розвитку, які містяться в соціальному і просторово-предметному оточенні [1].

Поділяємо думку І. Ніколаєску, що освітнє середовище закладів післядипломної освіти повинно мати спеціальну атмосферу професійної підготовки соціальних педагогів на засадах рівності, свободи, для того щоб ініціювати та підтримати активний пошуковий процес, розвиток самостійності особистості та її професійну адаптивність [3, с. 95]. Саме в цьому середовищі відбувається усвідомлення ідеальної моделі діяльності соціального педагога як фахівця, проектування образу, ролі професії для його подальшого кар'єрного зростання.

Післядипломна освіта передбачає як курсове навчання, так і міжкурсове. Курсова підготовка спрямована на підвищення фахового рівня слухачів: виконання програм проведення педагогічної практики вивчення і впровадження передового педагогічного досвіду. Слухачі оволодівають методологічними основами з фаху, удосконалюють свою педагогічну майстерність, виробляють практичні навички з методики навчання і виховання. У міжкурсовий період – розподіляють свої професійні можливості й планують роботу з самовдосконалення.

Безперечно, післядипломна освіта має певні можливості для забезпечення професійного розвитку соціального педагога. Ці можливості пов'язані з тим, що соціальний педагог має нагоду системно збагатити свій професійно-педагогічний досвід, опановуючи теоретичні, науково-методичні, психолого-педагогічні питання соціально-педагогічного змісту. Таким чином, він більш глибоко пізнає сутність, цілі, завдання, методику навчання і виховання у світлі сучасних викликів суспільства, усвідомлює свою професійно-особистісну відповідальність у розв'язанні завдань, що стоять перед освітою.

У процесі навчання на курсах підвищення кваліфікації соціальні педагоги ознайомлюються з питаннями фахово-предметного та загально-педагогічного змісту, набувають необхідних фахових знань щодо плановірності, систематичності, послідовності власного саморозвитку, оскільки під час аналізу результатів власної професійної діяльності, мають змогу визначити в ній сильні та слабкі боки, оцінити рівень своїх знань і умінь, прогнозувати

шляхи підвищення ефективності своєї праці. Професійно-педагогічний досвід соціальних педагогів збагачується на основі свідомого засвоєння науково-теоретичних, методичних знань із передового соціально-педагогічного досвіду, використання методичних прийомів та рішень, які пройшли відповідну апробацію і засвідчили свою ефективність на практиці.

Під час навчання на курсах підвищення кваліфікації соціальні педагоги отримують багато можливостей для власного професійно-особистісного розвитку. Професійний розвиток – системне явище, обумовлене загальними закономірностями психічного розвитку і відбувається за певних соціальних умов. У свою чергу, професійний розвиток соціального педагога (розвиток професійних умінь, навичок, саморозвиток) триває впродовж усього життя фахівця.

На наш погляд, професійно-особистісний розвиток особистості соціального педагога в умовах освітнього середовища закладів післядипломної освіти можливий лише в процесі застосування особистісно орієнтованого підходу в навчанні.

У межах нашого дослідження основним акцентом щодо реалізації особистісно орієнтованого підходу є особистість соціального педагога. У науковому обігу «особистість» розглядають як цілісну, динамічну, відносно стабільну систему інтелектуальних, соціально-культурних, морально-вольових якостей людини; діалектичну єдність загального, особливого й окремого; особливу якість людини, що набувається нею в процесі діяльності; засіб, інструмент для знаходження людиною своєї сутності; суб'єкт пізнання й активного перетворення світу.

У нашому дослідженні особистісно орієнтований підхід реалізується у двох напрямках. Першим напрямом є підготовка соціальних педагогів у системі післядипломної освіти на основі особистісно орієнтованого навчання на засадах всебічного врахування індивідуальних потреб і можливостей слухача, ставлення до нього як до свідомого й відповідального суб'єкта навчально-виховної взаємодії.

Метою реалізації цього напрямку особистісно орієнтованого підходу є створення (змісту, інноваційних методів) освітнього середовища закладу післядипломної освіти для індивідуальної самореалізації слухача, його професійного розвитку і саморозвитку.

Дидактико-методичне забезпечення зазначеного напрямку особистісно орієнтованого навчання передбачає посилення у змісті професійної підготовки соціальних педагогів гуманістичного, особистісно значимого, людинознавчого матеріалу, використання методик на засадах діалогічної взаємодії, рефлексії, ситуацій вибору, збереження емоційної комфортності, профілактики «професійного згорання», реалізації «педагогіки успіху» [2, с. 627].

Другим напрямом реалізації особистісно орієнтованого навчання у системі післядипломної освіти є навчання соціальних педагогів будувати моделі професійної взаємодії на основі диференціації та гуманізації освітнього середовища. Дотримання цього напрямку вимагає врахування ціннісних орієнтацій особистості соціального педагога, побудованих на цілях і цінностях особистісного розвитку фахівця.

Дидактико-методичне забезпечення зазначеного напрямку особистісно орієнтованого навчання передбачає цілеспрямоване створення навчально-виховного і розвивального середовища, зорієнтованого на реалізацію аксіологічного компонента професійної моделі соціального педагога.

Зазначимо, що особистісно орієнтоване навчання відрізняється від традиційної парадигми організації навчального процесу в післядипломній освіті тим, що пріоритетним є самостановлення, самовдосконалення і самоактуалізація особистості соціального педагога.

З метою активізації самоосвітньої діяльності та підвищення професійного рівня соціальних педагогів у закладах післядипломної освіти під час проходження курсів підвищення кваліфікації, на нашу думку, необхідно надавати такі освітні послуги: індивідуальні консультації з питань професійної самоосвіти та саморозвитку соціального педагога; допомога в складанні поточного, перспективного планування соціально-педагогічної діяльності та веденні облікової документації соціального педагога з перспективним прогнозуванням результатів; проведення відкритих уроків майстерності, творчих звітів, науково-практичних конференцій, аукціонів соціально-педагогічних ідей, навчально-тематичних тренінгів; психологічних семінарів-практикумів, проблемно-творчих семінарів, педагогічних консилиумів, методичних об'єднань за фахом; проблемно-творчих груп, шкіл соціального педагога – почат-

ківця та передового педагогічного досвіду; стажування, очно-дистанційні (дистанційні або очні) навчальні курси тощо.

Другою умовою професійного розвитку соціальних педагогів визначено *використання інтерактивних методів і форм навчання з метою професійного розвитку соціальних педагогів*.

Необхідність підвищення кваліфікації соціальних педагогів обумовлена змістом соціально-педагогічної діяльності, яка, на наш погляд, потребує фундаментальної, психолого-педагогічної, методичної, інформаційно-технологічної і соціально-гуманітарної підготовки. Саме тому підвищення кваліфікації соціальних педагогів у системі післядипломної освіти можна розглядати в якості передумови, стимулу до інноваційної діяльності соціального педагога.

Термін «інновація» походить від латинського слова «innovatis» – новий і в перекладі означає оновлення, новинка, зміна. Інновація в системі освіти означає запланований процес змін, результатом яких є модифікація мети та змісту, методів, форм і технологій навчання й виховання [4, с. 27].

Проблема активізації пізнавальної діяльності, розвитку самостійності і творчості слухачів курсів підвищення кваліфікації була і залишається одним із актуальних завдань педагогічної науки. Залежно від рівня пізнавальної активності учасників навчального процесу розрізняють пасивне та активне навчання. При активному навчанні слухач у більшій мірі стає суб'єктом навчальної діяльності, вступає в діалог з викладачем, бере активну участь у пізнавальному процесі, виконуючи творчі, пошукові, проблемні завдання.

У межах нашого дослідження доцільно визначити різницю між активними та інтерактивними методами навчання. Термін «інтерактивний» прийшов до нас з англійської мови і має значення «взаємодіючий». Інтерактивні технології походять від слів «інтер» (лат. inter) – префікс, що означає перебування поміж чимось, кимось; «актив» (лат. aktus) – приводжу в рух; інтерактивний – рух, що відбувається між об'єктами: зовнішніми – між окремими людьми, внутрішніми – рух, активність, яка відбувається у самій людині, і яка призводить до змін її поглядів, думок, поведінки тощо [4, с. 27].

Інтерактивні методи післядипломного навчання кваліфікують як систему суб'єкт-суб'єктних відносин, основу якої становить освоєння соціальним педагогом методів, засобів навчання, теорії їх використання для уникнення проявів у свідомості соціальних педагогів шаблонів, стереотипів у ставленні до професійної діяльності.

У світлі нашого дослідження інтерактивне навчання розглядаємо як педагогічний процес, що є сукупністю закономірних, послідовних та активних методів педагогічної взаємодії викладача і слухачів із метою їх професійного розвитку. Під інтерактивними методами розуміємо взаємодію суб'єктів навчального процесу на основі створення інформаційно-розвивального середовища, особистісно-орієнтованого підходу та ціннісного ставлення до особистості слухача.

До найбільш використовуваних інтерактивних методів навчання соціальних педагогів належать:

Лекції-дискусія. Передбачає активний обмін думками в інтервалах між логічними розділами лекції. Лекції-дискусії є вищим рівнем проблемних лекцій, вони, зазвичай, доповнюються системою проблемних семінарів, ділових ігор, самостійної роботи тощо.

Лекція-аналіз конкретної ситуації. Передбачає використання дискусійної діалогічної взаємодії, однак предметом обговорення є не окреме питання, а певні ситуації (професійна, соціальна). Створення проблемної ситуації на основі фактів із реального життя – кейс стади (англ. case-stadu). Основними засобами використання інтерактивного методу на лекціях є банк кейсів, що ілюструють проблему, шляхи її вирішення або концепцію загалом, відеокліпи, методичні рекомендації з їх використання, питання для обговорення, завдання соціальним педагогам для подальшої самостійної роботи.

Лекція-прес-конференція. Зазвичай проводиться з фахівцями соціально-педагогічних та соціально-реабілітаційних служб за наперед визначеними проблемами для обговорення.

Семінар-дискусія. Проводиться під час вивчення технологій соціальної роботи з різними групами клієнтів (діти-сироти, діти з особливими освітніми проблемами, обдаровані діти, девіантні підлітки, сім'ї групи ризику). Передбачає підтримання діалогового спілкування

слухачів, в ході якого відбувається формування практичного досвіду обговорення та розв'язання теоретичних проблем.

Семінар-дослідження. Доцільно використовувати для аналізу актуальних теоретичних і практичних проблем із використанням ігрових методик, тренінгових вправ для вироблення навичок та вмінь продуктивної розумової діяльності.

Семінар-взаємонавчання. Дає змогу активізувати творчу й пізнавальну діяльність фахівців соціально-педагогічної сфери. Соціальні педагоги оформляють свої напрацювання у вигляді портфоліо, а на занятті пояснюють сутність, особливості тієї чи тієї технології роботи соціальних педагогів.

Дидактичні ігри. Спрямовані на здобуття знань, умінь і навичок, необхідних для успішного відтворення і засвоєння суспільного досвіду, самоуправління процесом професіоналізації. Дозволяють здійснювати професійну підготовку шляхом розробки і моделювання спеціальних ігрових ситуацій, що створюють можливість соціальним педагогам набутти практичного досвіду, виробити моделі професійної діяльності.

Моделювання ситуацій. Передбачає створення й аналіз конкретної ситуації, моделювання типових ситуацій професійного спілкування. Аналіз конкретних професійних ситуацій, особливо конфліктних, дозволяє з'ясувати причини виникнення проблем, відшукати шляхи їх вирішення, проаналізувати власний досвід і вивчити досвід інших. Моделювання ситуацій – процес утворення ситуацій-моделей, де реальні об'єкти замінені вигаданими, а взаємостосунки між учасниками ситуації штучно організовані, знаходяться під керівництвом викладача.

Мозковий штурм. Дозволяє вільно висловлювати свої пропозиції (досить часто несподівані) в контексті запропонованої теми. Сприяє народженню значної кількості ідей при високій активності всіх учасників, розвиває комунікативні здібності учасників, надає їм можливість самовиражатися та самовисловлюватися.

Інформаційний лабіринт. Значною мірою використовується як розгляд документообігу в певній соціально-педагогічній організації чи установі. До нього входить діяльність щодо прийому, реєстрації документів, їх руху та пошуку, відповідних операцій розгляду, погодження, візування, формування у справу та подальше зберігання.

Психодрама. Активний метод групової взаємодії, який дозволяє під час виконання чи моделювання життєвих ситуацій особистого значення усунути неадекватні емоційні реакції, відпрацювати вміння соціальної перцепції. Метод психодрами активно використовується в психотерапії, реалізується за допомогою театралізації, рольової гри, драматичного самовираження особистості.

Балінтовські групи. Це своєрідна модель групового аналізу міжособистісних та професійних проблем. Сьогодні балінтовські групи працюють як ефективна післявузівська підготовка педагогів. Балінтовські групи сприяють підвищенню компетентності в професійному та міжособистісному спілкуванні; усвідомленню особистісних помилок, що блокують професійні відносини з партнерами; фаховому розв'язанню конфліктів; формуванню ситуацій колегіальної підтримки.

Тренінг. Тренінги поділяються на соціально-просвітницькі (надання інформації; оволодіння знаннями; формування умінь і навичок, які сприяють розвитку настанов, усвідомленню потреб і мотивів); тренінг особистісного росту (робота з глибинними особистісними настановами слухачів, яка спрямована на особистісне становлення та розвиток фахівця); соціально-психологічний тренінг (основою цього методу є флуктуація (перебудова) внутрішніх настанов індивіда, які визначають подальшу зміну ставлення як до себе, так і до інших).

Проективне малювання. Допоміжний метод групової та індивідуальної роботи, який уможливорює діагностику й інтерпретацію ускладнень у спілкуванні. Малюнок стимулює вираження почуттів, відносин, стану і причин, які дозволяють краще зрозуміти сутність цих явищ, їхню динаміку та спрямованість

Творча вправа. Передбачає планомірне, організоване, повторюване виконання певних дій з метою підвищення їх ефективності та формування вмінь та навичок. Вправи мають бути пов'язані із залученням слухача до конкретної професійної діяльності, яка має певний сенс у його повсякденному житті.

Отже, професійний розвиток соціальних педагогів у системі післядипломної освіти вимагає реалізації особистісно орієнтованого підходу та застосування інтерактивних методів та форм навчання, які сприяють: підвищенню якості оволодіння професійною діяльністю та майстерністю; позитивному ставленню соціальних педагогів до навчання та формуванню позитивної мотивації до самоосвіти.

Список використаних джерел

1. Бех І.Д. Особистісно зорієнтоване виховання : наук.-метод. посіб. / І.Д. Бех. – Київ : ІЗМН, 1998. – 203 с.
2. Енциклопедія освіти / Акад. пед. наук України ; головний ред. В. Г. Кремень. – Київ : Юрінком Інтер, 2008. – 1040 с.
3. Ніколаєску І.О. Розвиток професійного іміджу соціального педагога в післядипломній освіті : дис. ...канд. пед. наук : 13.00.04 / Інна Олександрівна Ніколаєску. – Черкаси, 2011. – 259 с.
4. Професійно-творча самореалізація майбутнього педагога в інноваційній освіті : [монографія] / за ред. проф. М.О. Лазарева. – Суми : СумДПУ імені А. С. Макаренка, 2013. – 386 с.
5. Сучасний тлумачний словник української мови / за заг. ред. д-ра філол. наук, проф. С. В. Ломакович. – Харків : ТОРСІНГ ПЛЮС, 2007. – 672 с.

The article focuses on the analysis of professional development of social teachers in the system of postgraduate teacher training. Pedagogical conditions of developing professional adaptivity of social teachers in teacher training in postgraduate teacher training institutions are determined.

The analysis of scientific researches proves that pedagogical conditions are viewed as terms, demands and factors able to change the result of educational process. Conditions can be very varied in composition as they contain different forms, teaching techniques and methods used to solve different educational aims.

In the context of our research pedagogical conditions of developing professional adaptivity of social teachers in postgraduate teacher training are interpreted as a complex of measures, methods, teaching techniques, organizational learning forms aimed at achieving professional and personal development of a personality.

Effective ways of developing professional adaptivity of social teachers are: personality-oriented approach in the system of social teacher training; using interactive forms and methods of learning in postgraduate teacher training.

We believe that development of professional adaptivity of social teacher taking into account personality-oriented approach in postgraduate studies presupposes implying the principles of humanization, differentiation and individuality in educational environment, paying attention to professional experience of social teachers in learning, constructing learning based on solving of a professional problem or situation taken from the practice of professional socio-pedagogical activity.

The necessity to advance skills of social teachers is determined by the contents of socio-pedagogical activity, which demands fundamental, psychological and pedagogical, methodological, informational and technological, socio-humanitarian training. The need to advance educational skill level of social teachers is determined by the necessity: to advance creative and intellectual potential of a specialist; meeting his creative and professional needs; improving his adaptive possibilities to social and professional environment changes; his professional and personality qualities correction taking into account his professional activity.

Thus, further training of social teachers in postgraduate education can be viewed as a precondition, a stimulus to innovational activity of a social teacher.

Key words: professional development, professional adaptivity, educational environment, personality-oriented approach, interactive methods of teaching.